

La Casa de Caritat de Barcelona durant la presidència de Valentí Almirall, 1871-1875

Montserrat Pantaleón i Gamisans

L'any 2004 es va celebrar el centenari de la mort de Valentí Almirall, una de les figures més importants del panorama polític català de la segona meitat del segle XIX. Les seves activitats polítiques i les seves aportacions ideològiques han estat objecte de diversos estudis, però, fins no fa gaire, en la majoria s'obvia el seu pas per la presidència de la Casa de Caritat, potser perquè s'interpreta que va ser una tasca aliena a les activitats i interessos polítics d'Almirall. Aquesta mancança ha estat resolta en part pels estudis duts a terme pel professor Josep Pich;¹ tot i això, la nostra intenció no és tant centrar-nos en la figura d'Almirall com a polític i ideòleg sinó analitzar els canvis que la Casa de Caritat (la veritable protagonista d'aquesta comunicació) va experimentar sota la seva presidència, un aspecte ja tractat en un treball de recerca que vaig presentar l'any 1999.²

Hem de tenir en compte que la Casa de Caritat va néixer el 1802 per omplir els buits d'assistència que s'havien generat en uns anys de desenvolupament econòmic i augment demogràfic –encara que incert i desigual– que havien tingut lloc després dels difícils anys que marcaren la fi del segle XVIII. També hem de tenir present que l'assistència que existia aleshores a Barcelona era gairebé tota d'origen medieval o de principis de l'època moderna i la majoria de les institucions havien quedat obsoletes; a més, la burgesia, com a classe social emergent, havia agafat les regnes de l'assistència per imprimir-hi un nou segell, basat en el control i la utilitat dels asilats. Les juntes que van dirigir la Casa van voler-ne fer un asil on només s'acceptessin nens i joves, més permeables que els adults, per educar una classe obrera dòcil i evitar la mendicitat «amenaza para los intereses legítimos y seculares de la sociedad».³ La burgesia conservadora va utilitzar l'asil per intentar inculcar la submissió i la resignació en els pobres asilats a la Casa; no hem d'oblidar que la caritat va ser una peça fonamental, encara que no l'única, per l'assentament i consolidació de l'ordre, paraula de connotacions tan significatives per a la burgesia. La Casa de Caritat va ser, des del seu naixement, un mirall del que succeïa fora dels seus murs; els discursos dels polítics, metges, higienistes, advocats o filantrops que s'escoltaven a Barcelona van ser difosos i reproduïts dins de l'asil. L'adveniment del Sexenni Revolucionari va representar un canvi per a la Casa: es va obrir un breu parèntesi, marcat pels

1. Josep PICH I MITJANA, *Federalisme i Catalanisme. Valentí Almirall i Llozer. 1841-1904*, Vic, Eumo, 2004.

2. MONTSERRAT PANTALEÓN, "De pobres en teniu sempre amb vosaltres...". *La Casa de Caritat de Barcelona 1868-1913*, treball de recerca presentat a l'UAB, l'any 1999, i dirigit pel professor Pere Gabriel.

3. J. L. FEU, *Extinción de la mendicidad*, Barcelona, Est. Tip. Ramírez Rialp, 1862, pàg. 9 i 10.

intents de reforma, que es tancaria el 1875; de juntes autoritàries, continuïstes i enclavades en paranys d'actuacions pròpies de principis del segle XIX, encapçalades, per exemple, per preveres com Francesc Puig o Josep Morgades –que seria bisbe de Barcelona el 1899–, es va passar, el gener del 1869, a una junta presidida pel metge progressista Antoni Giberga, fundador de l'Ateneu Català de la Classe Obrera i company, en el terreny polític, d'Anicet Mirambell, que aleshores ostentava el càrrec de vicepresident de la Diputació.

Però esdevenir president de la Casa de Caritat durant el Sexenni no va resultar gens fàcil: els esdeveniments polítics, que sempre van marcar la marxa de l'asil, van ser durant aquests anys encara més decisius. L'aixecament republicano-federal a Catalunya de finals de 1869 va ser esclafat pel capità general Eugenio Gaminde per ordre expressa de Prim i del ministre de la Governació, Práxedes Mateo Sagasta, que va suspendre les garanties constitucionals d'acord amb el governador civil de Barcelona, Bernardo Iglesias; també va acabar amb fracàs la insurrecció republicano-federal contra la quinta, el 1870. Altrament, les eleccions del maig de 1871, en les quals els republicans federals van treure a Barcelona deu dels quinze diputats possibles, va oferir l'excusa ideal per ocupar militarment la Casa de Caritat i utilitzar-la com a caserna, i així aprofitar la seva situació privilegiada al bell mig del barri del Raval per a dominar «la eventualidad de una lucha possible». Conseqüentment, el maig de 1871 les forces militars encapçalades per Gaminde, amb el consentiment d'Iglesias, van ocupar l'asil. La Diputació, presidida aleshores per Anselm Clavé, va veure amb desgrat aquesta ocupació i va criticar la suposada manca de resistència de Giberga. El sector federalista de la Diputació va demanar al govern que cessés Iglesias, ja que creien que violava la llei de 1868 que atorgava a la Diputació les funcions administratives i directives dels asils benèfics.⁴ No va ser casualitat que durant els dies en què Clavé criticava l'actuació d'Iglesias i es votava la proposta de censura al Govern Civil, Giberga fos rellevat de la presidència de la Casa de Caritat i fos substituït per Valentí Almirall, amic de Clavé. Giberga es va sentir ofès pel cessament i el 3 de juny de 1871 va escriure unes paraules de menyspreu contra Almirall, a qui ni tan sols anomenava pel seu nom («el antiguo director del ESTADO CATALAN»), i en contra de la Diputació presidida per Clavé.

Quan Almirall va prendre possessió de la presidència de la Casa de Caritat, el 29 de maig de 1871, les disputes entre la Diputació, dominada per republicano-federals, i el governador civil encara estaven vigents. Si fins aquells moments la burgesia conservadora havia considerat la Casa com una eina per controlar una part de la població que no s'integrava en el món del treball, el 1871 els republicans federals veieren l'ocasió d'aplicar-hi els programes de reformisme social que formaven part de la seva ideologia, reformisme que compartia també Almirall. Però, com molt encertadament afirma Josep Pich, la presidència de la Casa de Caritat va ser un regal enverinat de Clavé vers Almirall,⁵ ja que aquest començava la seva presidència tenint en contra no només el Govern Civil, sinó

4. Actes de la Diputació Provincial de Barcelona (ADPB), Actes DB, 12-V-1871.

5. Josep PICH I MITJANA, «Valentí Almirall i la Diputació de Barcelona. De la Casa de Caritat als intents de proclamar l'Estat Català», dins *La Diputació revolucionària. 1868-1874*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 2003, pàg. 143.

també els republicans més radicals, els “intransigents”, ideologia que Almirall també compartia però que per raons de pragmatisme polític (després del fracàs de les insurreccions republicanofederals de 1869 i 1870) havia deixat de banda, al menys per un temps.

Malgrat tot, Almirall va intentar començar la gestió de la Casa de Caritat al marge de les disputes polítiques, fet que va resultar des d'un primer moment del tot impossible. Durant la inauguració de la seva presidència va dir que la seva gestió no obeeiria «a mira alguna política», i en un altre informe posterior declarava que s'havia mantingut fora de tot debat polític tant durant la monarquia de Savoia com durant la República, i que mai no li havia calgut canviar ni el pla de gestió ni el reglament.⁶ Però els inicis no van ser gens fàcils: a penes dos dies abans que la junta prengué possessió, un escrit enviat el 27 de maig al Govern Civil per membres republicans de la Diputació (signat per Pla i Mas, Palet i Riba i Rubau Donadeu) consideraven l'ocupació militar de la Casa de Caritat una violació dels drets que tenia la Diputació sobre l'asil, un «ataque directo á la dignidad de la Corporacion Provincial». El Govern Civil va contestar que «motivos de agradecimiento que no se censura debió encontrar la Diputación en la previsora medida que con tanta insistencia conbate», i també considerava que «el Excelentísimo señor Capitán General del Distrito no está obligado a responder ante los tribunales de justicia de sus actos como tal, ni la Diputación tiene aptitud para reclamar la intervencion judicial en asuntos relacionados con el orden público».⁷ Així, doncs, l'asil va continuar estant ocupat per les tropes militars durant tot el maig del 1871.

El juny, la Diputació va demanar novament que les forces militars desocupessin la Casa i que, en cas de negativa, es busquessin locals per acollir els asilats. Finalment, es va decidir acudir a la justícia perquè se li reconegués el ple i lliure ús de la Casa de Caritat, ja que les competències administratives d'aquesta pertanyien a la Diputació. El setembre de 1871, el Govern Civil va rebre una Reial Ordre expedida pel ministeri de la Governació on es donava la raó a la Diputació i instava a retirar les forces militars de l'asil. El ministeri no va trobar que la Diputació hagués adoptat cap mesura aliena a les seves atribucions seguint «el artículo 46 de la ley de 20 de Agosto de 1870, [que] pone bajo su exclusivo cargo los establecimientos de beneficencia», encara que reconeixia «cierta hostilidad respecto de las demás autoridades» i creia que les accions de la Diputació, més que defensar els seus asilats, responien al propòsit de suscitar dificultats al governador civil «con quien se hallaba en completa y abierta oposición»⁸.

Almirall va afirmar posteriorment, en un altre intent de mantenir la Casa “neutral”, que el seu objectiu com a president de la Casa de Caritat havia consistit a mantenir una línia estricta de neutralitat política:

6. *Memoria sobre la dirección, administración y marcha de la Provincial Casa de Caridad durante los años económicos que lleva de estar á su frente la actual junta de gobierno desde 28 de mayo de 1871 día en que tomó posesión de su cargo.* Barcelona, Imp. Casa P. de Caridad, 1873, pàg. 3; i *Memoria sobre la dirección, administración y marcha de la Casa de Caridad de la provincia de Barcelona durante el ejercicio económico de 1873 a 1874*, Barcelona, Imp. Casa de Caridad, 1875, pàg. 3.

7. ADPB, Ll. 1176.

8. ADPB, Ll. 1176.

Si el Capitán general de Cataluña procedió a la ocupación del edificio por numerosa fuerza armada, colocando hasta los patios interiores retenes y centinelas que no podían cohonestarse siquiera en motivos estratégicos, esta Junta se limitó a tomar precauciones para que tal ocupación produjera el menor perjuicio posible a dependientes y albergados.⁹

Tot i els esforços conciliadors d'Almirall, l'enfrontament entre la Diputació i el govern central va continuar. El 23 de juny de 1871, Sagasta, ministre de la Governació, destituí els diputats republicans –excepte dos– que havien demanat el cessament d'Iglesias i que s'havien oposat a l'ocupació militar de la Casa de Caritat; entre ells, evidentment, Anselm Clavé, Rubau Danadeu, Pla i Mas i Palet i Riba (que no van tornar a ocupar els seus càrrecs fins que no van ser rehabilitats, el juliol de 1872). Però la junta també va haver de lluitar contra les falses acusacions que va llençar el Govern Civil –que no es desanimava en l'intent de fer caure Almirall de la presidència de la Casa–, titllant-la de negligent per no saber mantenir l'ordre dins de l'establiment i per haver permès una baralla que va acabar amb la mort d'un internat i per haver deixat sense càstig l'autor del “crim”. També se'ls retreia no haver vigilat un alcohol·lic que finalment va caure per una finestra de l'asil. La junta va respondre que aquestes acusacions eren falses i que els fets els havien distorsionat expressament.¹⁰ Tot i això, Almirall seguí insistint en la conciliació i afirmava:

Consecuente en su propósito, al ser suspendida la Diputación que la había nombrado y suplida por otra de real orden, esta Junta ni siquiera presentó la dimisión y vivió con ella en perfectas relaciones y sin el menor motivo de disgusto. ¡Ojalá jamás llegue a olvidarse que por más que profundas divisiones nos separen a los españoles unos de otros, esas divisiones no han de traspasar nunca los umbrales de los Asilos de la indigencia.¹¹

Però per molt que Almirall digués que no tenia problemes amb les autoritats polítiques, no era casual que els que va tenir l'enfrontessin amb el governador civil Bernardo Iglesias i, sobretot, amb la mateixa Diputació. Ja hem dit que Almirall va ser anomenat per Clavé, però des de juliol de 1871 va haver de conviure amb la Diputació presidida per diferents representants del panorama polític: primer, amb el monàrquic progressista Salvador Maluquer i Aytés; i després, i successivament, amb Clavé –novament rehabilitat pel govern radical de Ruiz Zorrilla l'any 1872–; amb el republicà federal Benet de Arabiò; el republicà Ildefons Cerdà i, finalment, amb el conservador Melcior Ferrer.

Una vegada apaivagats els ànims, la junta va iniciar la tasca reformadora, que no va estar exempta de limitacions, sobretot econòmiques i burocràtiques. També és cert que no totes les reformes que Almirall volia introduir a l'asil eren possibles: la influència de l'Església en els asils de beneficència i els prejudicis

9. *Memoria sobre la dirección...* 1873, pàg. 3.

10. ADPB, LI. 1176.

11. *Memoria sobre la dirección...* 1873, pàg. 4.

sobre l'educació dels obrers i les dones no es podien canviar de sobte, i per tant no tothom estava disposat a col·laborar amb la junta. Tot i això, és prou conegut el canvi que la direcció d'Almirall va suposar per a la Casa de Caritat: es va proposar fermament acabar amb les idees que fins aleshores existien sobre la beneficència; acabar, en definitiva, amb la «sopa y misa»,¹² com es deia en un dels seus primers informes sobre la Casa.

La seva gestió es va basar en els següents punts: acabar amb la idea que la Casa de Caritat era una casa de reclusió; centrar la seva actuació en la instrucció i la regeneració moral i física; millorar l'estat sanitari i higiènic de la Casa i millorar la seva gestió econòmica.

Des del seu començament, l'asil havia estat més un centre de reclusió que de rehabilitació: la junta hi va trobar mordasses, grillons, pilons, cilicis i collarets amb puntes afilades que eren utilitzats per castigar –torturar– els interns rebels. Amb Almirall es van suprimir els càstigs físics i també l'anomenada Casa blanca, o departament de correcció, creada el 1853. En els informes de la junta d'Almirall es parlava de com els nens tremolaven quan se'ls dirigia un superior i de com, automàticament, es posaven les mans a la cara per protegir-se dels possibles cops abans que ni tan sols se'ls hagués preguntat res. Afortunadament, després de la supressió dels càstigs, els nens es van convertir en el que havien de ser: «bulliciosos, alegres, movedizos». Almirall també va insistir que els adults internats gaudissin de certa llibertat per entrar i sortir de l'asil, sempre complint un mínim de normes, i es va establir el dret dels interns a fer peticions i queixes a la junta per tal de millorar la marxa de l'establiment.¹³

Malalties i alimentació. El lent camí de la reforma

Pel que fa a la sanitat, les malalties continuaven sent el veritable problema de la Casa. Les causes eren la mala alimentació, la falta d'higiene i la duresa amb què es tractava als interns. Certament, la llista d'obres i millores de la Casa va ser llarga: banys per a la neteja personal; habilitació d'un dipòsit de cadàvers; adquisició d'instrumental quirúrgic; instal·lació d'estufes de coc; instal·lació de l'enllumenat de gas a totes les dependències de la Casa; construcció d'una barberia; adquisició de màquines de cosir; habilitació d'una oficina de farmàcia; instal·lació d'una impremta; creació d'una escola de dibuix; canvi dels llits vells per llits de ferro per pàrvuls, impeditos i per la infermeria; instal·lació d'un dipòsit d'aigua, canonades i parallamps; instal·lació d'un gimnàs; reformes a la cuina; cobriment de les taules de menjar amb marbre; construcció d'un nou pati per als nens; construcció d'una classe per als nens més avançats...

Paral·lelament, es va fer un repàs a les malalties més comunes de la Casa, que es van dividir en: limfàtiques (l'adenitis, l'escròfula amb tendència a la tisi i les galteres), de la sang (l'anèmia, la clorosi i les malalties de la vista) i altres per ordre d'importància (la sarna, la tinya i altres malalties de la pell).

12. *Memoria sobre la dirección...* 1873, pàg. 5.

13. Vegeu al respecte les explicacions donades per la junta d'Almirall en la memòria de 1875.

Un cop iniciades les tasques de millora pel que feia als assumptes higiènics, el més important fou canviar l'alimentació. La memòria de 1873 explica que fins llavors els asilats només menjaven carn una vegada a la setmana i carn de porc i bacallà uns altres dos dies, mentre que la resta de la setmana l'alimentació consistia només en caldo i llegums «cocidos...poco menos que en agua pura». També explica la memòria quins van ser els canvis introduïts en aquest apartat:

Desde setiembre de 1871 mayores y menores disfrutaban de ración de vino, y a todos se les sirve para la comida sopa variada de caldo de vaca y tocino, olla compuesta de verduras, legumbres y patatas, y diaramente tajada, alternada de tocino y de vaca, ésta de 3 ó 4 onzas de peso. A menudo para variar se cambia la olla en guisado de carne o salchichas con las legumbres, frutas o hortalizas de la estación, así como una vez a la semana la tajada de bacalao.¹⁴

D'altra banda, què menjaven els nens? La carència absoluta de làctics feia que fossin habituals les malalties. A més, hem de tenir en compte que no tots els nens entraven directament des de la Casa de Maternitat i Expòsits a l'edat de set anys, i hauríem de preguntar-nos aleshores què menjaven els nens menors de set anys que ingressaven a la Casa, tenint present que eren molts els nens que ho feien amb un o dos anys. La seva alimentació es basaria exclusivament en carn de porc, patates i llegums? En els estats demostratius de queviures consumits que mostren les estadístiques de les memòries no consten ni la llet ni la fruita, tot i que sabem que de fruita se'n donava els dies festius. Per tant, no queden molt clares quines eren les millores introduïdes per la junta en aquest apartat, ja que no hi havia gaires variacions respecte a períodes anteriors. Les malalties degudes a la deficient alimentació i falta de sol i espai, així com les infeccions, seguien afectant els petits. La tuberculosi era la malaltia més preocupant «siendo de notar que casi todos los fallecimientos a consecuencia de tan terrible enfermedad recayeron en niñas expósitas». Això no obstant, sembla que gràcies als avenços esmentats, sobretot en els aspectes higiènics, la mortalitat entre nens i joves entre els set i els divuit anys va representar “només” un 13% del total de les defuncions de l'asil en el període 1873-1874.¹⁵

Amb tot, està clar que la mortalitat general va baixar del 13,86% entre 1868-1869 al 11,88% entre 1872-1873, essent els impedits i els fatus els qui feien augmentar el tant per cent de defuncions. Entre 1873 i 1874, les defuncions d'aquests grups sumaven un total de cent quaranta-quatre morts dels dos-cents trenta-vuit totals. A més, hem de tenir present que de les setanta-una defuncions del departament d'adults, la majoria corresponien als interns d'edat avançada, evidentment, l'altre grup de risc.

El 1871, la junta de Giberga va trencar el conveni pel qual, des de 1833, s'enviaven malalts de la Casa de Caritat a l'Hospital de la Santa Creu. A partir d'a-

14. *Memoria sobre la dirección...* 1873, pàg. 13.

15. *Memoria sobre la dirección...* 1875, pàg. 11.

quella data es va efectuar la convalescència a l'asil, i des d'aleshores la mortalitat va experimentar un descens considerable. Almirall va considerar positiu aquest conveni i es va seguir atenent als malalts convalescents a la Casa de Caritat.

El remei a la qüestió social. La instrucció i el treball

LA INSTRUCCIÓ

Pel que fa a la instrucció, els canvis van resultar importants. Com molt bé van deixar clares les declaracions d'intencions i reglaments escrites abans de la presidència d'Almirall, la Casa de Caritat no podia ser «un depósito de vagos». Les juntes orientaven les aptituds, el treball i la instrucció dels asilats vers la direcció que els interessava, però no només per a què poguessin ser útils a la Casa de Caritat, sinó també a una societat que basava la seva ideologia en l'ètica del treball i que no podia consentir que hi haguessin individus inactius. Calia «destronar la vagancia y el pordiosear, fuente de vicios y de crímenes, emplear los brazos útiles al trabajo, verdadera base de virtud y manantial de riqueza».¹⁶ S'havia de controlar l'educació, establir-ne els programes i decidir quins serien els treballs adequats per als asilats. L'educació havia d'estar planificada i dirigida per parar el cop del laïcisme i de l'associacionisme obrer, especialment actius després de 1868.

El discurs ja esmentat sobre el vici i la seva redempció mitjançant la instrucció i el treball no va ser propietat exclusiva de la burgesia conservadora catalana. François Barret-Ducroq, en el seu estudi sobre la idea de moralitat a Londres al segle XIX explica: «Pour les officiers de santé, l'état d'ignorance dans lequel se trouve une grande partie de la population de Londres et sa pauvreté sont indissolublement liées à son état spirituel»;¹⁷ i per a les classes benestants angleses «the reformation of "morals" was arguably the key problem for social policy and social science...».¹⁸ La ignorància era una font de misèria moral que degenerava en l'alcoholisme i la prostitució. Segons Max Bembo, a finals del segle XIX, el 60% dels obrers de Barcelona no sabia llegir ni escriure, i la resta amb prou feines no devia saber signar; el perill de tanta ignorància era que els pobres esdevinguessin matèria d'adob per a la formació de delinqüents o terroristes.¹⁹ La industrialització catalana necessitava braços i no podia permetre que en un asil com la Casa de Caritat hi haguessin al voltant de dues mil persones desocupades, la majoria d'ells nens i joves en edat ideal per ser formats. De tota manera, les juntes anteriors a la presidida per Almirall no pretenien tant millorar la instrucció dels asilats com mantenir-los ocupats i ensenyar-los un ofici, generalment poc qualificat, que no els preparava gaire per afrontar el món del treball que existia a l'exterior. Resulta una evidència que la instrucció i el treball eren utilitzats,

16. Ramón ALBÓ, *Barcelona caritativa, benéfica y social*, Barcelona, La Hormiga de Oro, 1914, vol. I, pàg. 186.

17. Françoise BARRET-DUCROQ, *Pauvreté, charité et morale à Londres au XIXe siècle*, Paris, PUF, 1991, pàg. 17.

18. Felix DRIVER, *Power and pauperism. The workhouse system, 1834-1884*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, pàg. 10.

19. Max BEMBO, *La mala vida en Barcelona. Anormalidad, miseria y vicio*, Barcelona, Casa Maucci, s.d., pàg. 38.

dins de la Casa, més com un mètode disciplinari que com una eina útil per ensenyar una professió.

L'educació, en el cas dels nens, pretenia «formar artesanos honrados e inteligentes», «enseñar la necesidad de que los niños adquieran hábitos de obrero honrado», ensenyar als orfes «un oficio manual» i «colocarles en talleres de confianza». Calia evitar que «las familias menesterosas lancen a sus hijos a tareas bajas como betuneros, y demás por el estilo, que son tipos de trinxeraires y vagamundo sin oficio, so pretexto de que les son imprescindibles sus ganancias y por tal motivo no pueden ponerlos de aprendices», ja que els nens podien esdevenir excel·lents «lampistas, carpinteros, cerrajeros y otros que se estiman como fundamentales entre la clase obrera para un honroso porvenir»,²⁰ com si aquests oficis representessin el futur en el món del treball.

Davant de la manca d'eficàcia dels estudis que es seguien a l'asil, la junta d'Almirall va intentar canviar-ne el sentit pedagògic. Veiem, si més no, una cita significativa de com el descuit i la falta d'innovació marcaven la instrucció:

Para que lucieran los alumnos ante los visitantes, poníanse en tortura sus tiernas inteligencias y se conseguía que aparecieran como conociendo materias que sólo puede conocer una inteligencia ya formada. Como no podía dejar de suceder, verificábase el fenómeno de que una criatura de seis años que leía en manuscrito y recitaba la gramática, la geografía, la historia, la higiene y hasta quizá la metafísica no conocía su propio nombre y apellido, ni el pueblo de su naturaleza, ni su patria, ni siquiera su edad aproximada. Y no es esto lo peor, sino que el continuo martilleo, el absurdo esfuerzo a que constantemente se les obligaba, debilitaba su salud, les desnaturalizaba, y lejos de cultivar sus no formadas inteligencias, se empobrecían sus facultades si no se destruían por completo.²¹

Pel que fa a la instrucció elemental, a l'hora d'acudir a les classes els nens estaven dividits en: pàrvuls, nens de sis a vuit anys i nens de vuit a dotze anys (i en aquest cas els nens i les nenes ja anaven separats).

Tots els nens –però no les nenes– cursaven tres graus amb les assignatures següents: lectura, escriptura, aritmètica, gramàtica, religió i moral (en el tercer grau aquestes dues últimes eren substituïdes per geografia i geometria).

A més, hi havia una classe de francès, a la qual només hi anaven dotze alumnes, i classes de música. També es va instal·lar una escola de «dibujo lineal, figura, paisaje, litografía y gravado», «siendo el dibujo de reconocida utilidad para muchos oficios».²²

Tanmateix, la tasca més difícil va ser organitzar els tallers, ja que la majoria dels nens i el joves es dedicaven a aprendre un ofici –generalment poc qualificat, com ja hem dit. La majoria aprenien l'ofici de sastre i molts menys el de teixidor mecànic. Sovint els nens eren reclamats per mestres de tallers de fora de

20. ALBÓ, *Barcelona caritativa...*, pàg. 219 i 220.

21. *Memoria sobre la dirección...* 1873, pàg. 11.

22. ADPB, Ll. 1176.

l'asil i la Casa de Caritat aprofitava l'ocasió per col·locar-los –als tretze anys– per aprendre diferents oficis, ja que no tots s'aprenien a la Casa, que el 1875 recollia els tallers següents: paleta, fuster, manyà, llauner, teixidor, pasta per a sopes, impremta, sastreria, sabateria, gravat i, molí i forn.

D'altra banda, els adults eren empleats en diversos treballs per al manteniment de la Casa. Estaven distribuïts en els següents serveis:

Servicio de coches fúnebres, porteros de distintas dependencias, despensa, barrenderos, camareros y enfermeros, refitoleros o servidores de comedor, serenos, departamento de baños, depósito de cadáveres, limpieza de letrinas, servidores de fatuos, biblioteca, máquina de vapor, imprenta, telares mecánicos, panadería, fábrica de fideos, molino, carpintería, albañilería, sastrería, barbería, cocina de celadores, conductores de camillas.²³

Pel que fa a l'educació de les nenes ingressades, el progressisme de la junta d'Almirall no va fer que canviés la visió que hi havia fins aleshores sobre el seu ensenyament. Els nens cursaven estudis diferents de les nenes: mentre que els uns estudiaven tres graus que incloïen matèries com la lògica, la física o l'astronomia, les altres quedaven relegades al "deletreo", l'escriptura i l'aritmètica més bàsica. És cert que les nenes que destacaven per la seva aplicació podien passar a l'Escola Normal de Mestres, però deuria resultar difícil motivar a les noies amb aquest tipus d'ensenyament tan bàsic i poc atractiu. Això sí, la llista de labors que aprenien continuava sent àmplia. Les nenes s'aplicaven en les labors que consistien en: «calceta, crochet, encajes, coser y zurcir, coser con máquina, flecos de tohallas, bordados de todas clases, planchar, flores artificiales, sección de remiendos», i «la enseñanza literaria» es basava en: «deletreo, lectura corriente, manuscrito, escritura desde principios a papel blanco, papel blanco, carácter inglés, gramática, aritmética, geografía, historia sagrada». Observem, per tant, que les coses no havien canviat significativament respecte els anys anteriors.²⁴

ELS TALLERS I LA CREACIÓ DEL TALLER D'IMPREMTA EL 1872

Degut a l'habitual fracàs de la formació professional dels nens i joves de la Casa, el 1872 la junta d'Almirall va decidir instal·lar un taller d'impremta, ofici amb bones perspectives de feina en aquells moments. La junta va enviar un ofici a la Diputació amb la resolució següent:

Esta Junta, convencida de la utilidad que ha de reportar al Establecimiento que administra, el planteamiento de una imprenta capaz para satisfacer todas las necesidades del mismo como se desprende del estado que adjunto se acompaña; además de los que ha de producir en la instrucción de los pobres albergados, al aprobar los presupuestos para el año corriente, acordó

23. *Memoria sobre la dirección...* 1875, pàg. 35.

24. *Memoria sobre la dirección...* 1875, pàg. 32-34.

el establecimiento de la misma, a cuyo objeto remite el presente a V. E., a fin de que se sirva autorizarla para dicha instalación.²⁵

La impremta requeria una inversió inicial d'instal·lació de 22.750 pessetes, sent les despeses anuals de 10.200 pessetes i els ingressos calculats en 17.500 pessetes. Així, per exemple, es podrien imprimir els bitllets de les rifes, tot i que la Diputació va demanar quines garanties de seguretat es podien oferir. Les coses no van resultar tan planeres com podria semblar. De seguida –amb data de juny de 1872– la Diputació va rebre una patètica petició dels oficials impressors de les imprentes de la ciutat:

Que habiendo llegado a su conocimiento que la Junta provincial de la Casa de Caridad, guiada sin duda de un buen deseo, ha acudido a V. E. pidiendo se la autorice para establecer una imprenta en dicho Asilo, no han podido menos de alamarse ante los resultados de un proyecto que si llegara a realizarse pondría antes de poco a la clase de trabajadores del arte de imprenta en Barcelona, en la situación mas angustiosa. [...] Muchos de los que vivimos de él ya hoy con la mayor pena tendremos que ir a buscar el pan en la misma Casa de Caridad o bien los que vayan intruyéndose y dejando el Asilo tendrán que emigrar para encontrar una colocación en el oficio.

No és l'única carta que van rebre. N'hi ha una altra que feia referència a la llei de 1869 per la qual França podia inundar Espanya dels seus productes (la carta es referia a les lleis econòmiques que afavorien l'aranzel lliurecavista que va elaborar Figuerola i que el Govern provisional havia instaurat). Si a aquests fets s'hi afegia que la Casa de Correcció també havia proposat d'instal·lar una impremta, la ruïna del sector estava assegurada. A més, i sempre segons els impressors de Barcelona, el govern facilitava que Madrid acaparés gairebé tot el sector, per això només faltaria que ara una quantitat considerable d'aprenents, que representarien una mà d'obra pràcticament gratuïta, fes baixar la cotització de l'ofici. Els dos escrits anaven signats amb nombroses firmes. Davant d'aquests fets, i tenint en compte que les indústries que havien existit a la Casa de Caritat mai havien resultat rendibles, en un primer moment la Diputació va denegar l'autorització.

La junta va respondre que els oficials impressors estaven equivocats:

¿Qué importancia ha de tener para un mercado cual el de Barcelona la creación de una pequeña imprenta, cuando no ha tenido influencia alguna en el de Gerona, la creación de la que funciona en su casa provincial de Caridad?²⁶

I continuava al·legant que la Casa tenia el dret i el deure de procurar per la seva economia. Finalment, el mateix mes de juny, la Diputació va respondre que autoritzava la instal·lació de la impremta només per emetre els bitllets de la rifa i altres papers interns de l'asil.

25. ADPB, LI. 1177.

26. ADPB, LI. 1177.

ENTRE MINYONES I MESTRES. L'EDUCACIÓ DE LES DONES

La Junta reconeixia que degut a la manca d'estudis i de formació professional «es poco menos que imposible el que en una capital una joven viva honestamente del trabajo sin el arrimo de una familia».²⁷ Però ja hem dit que pel que fa a l'educació de les dones no es pot afirmar que les idees d'Almirall i la seva junta fossin radicalment diferents de les propostes que havien tingut juntes anteriors. Les idees que es veuen reflectides en les memòries eren convencionals, en part perquè el progressisme dels membres de la junta encara no incloïa idees més radicals respecte a l'educació de les dones, i en part perquè, com hem dit anteriorment, era difícil canviar la mentalitat de tota la societat i fer que aquesta s'impliqués en un canvi educatiu més agosarat. Si més no, el canvi va radicar en què, al menys, es va intentar dignificar la situació de la dona en l'asil i en què es va pensar en quin tipus de sortida professional seria la més adequada per les internes. La manca de temps va impedir que els intents reformistes reeixissin.

Els nens i joves eren, com hem vist, el principal objectiu de la burgesia, que els volia convertir en mà d'obra més o menys especialitzada i eren, per tant, els individus sobre els quals requeia el màxim interès. De fet, a finals de segle, els dirigents de la Casa volien convertir-la en un recinte on només hi haguessin nens i joves «aptos para la educación y el trabajo».²⁸ Però també la preocupació per l'educació de la dona va ser màxima, principalment a partir de la segona meitat del segle XIX. La Casa de Caritat s'havia d'encarregar que la dona trobés tot allò que l'ajudés a «desempeñar en el hogar doméstico el papel que la Providencia le ha señalado».²⁹ No és novetat afirmar que l'educació intel·lectual de la dona no va comptar pràcticament res els cinquanta primers anys en els reglaments de la Casa de Caritat. Com a molt, la preparació que rebia dins la Casa era per convertir-la en modista o en criada; excepcionalment, podia, com ja s'ha apuntat abans, accedir a l'Escola Normal de Mestres, però de les dues-cents cinquanta nenes que, més o menys, hi havia regularment a l'asil, només quatre o cinc cursaven la carrera cada any, i això ja ben entrada la segona meitat del segle XIX. Pel que fa a la resta, se les educava «en las labores propias de su sexo», frase tantes vegades repetida al llarg dels anys que es podria fer un apèndix especial per posar-hi totes les cites al respecte. L'objectiu era preparar les asilades perquè el dia de demà estiguessin «al frente de una familia artesana» i ser «madres y esposas en modestos pero honradísimos hogares».³⁰

Almirall va manifestar la seva indignació sobre la situació de la dona quan va declarar que l'únic que les monges ensenyaven a les nenes i joves de l'asil era vigilar la seva virginitat, com si la vida fos un convent. Almirall creia que calia preparar-les per quan sortissin de la Casa. Segons la junta, al cap de quatre anys de la seva gestió per fi les nenes havien millorat la lectura i l'escriptura, ja que abans, tot i les paraules de satisfacció de les anteriors juntes pel que feia a la instrucció en general de l'asil, les nenes es trobaven en un estat de desatenció tal

27. *Memoria sobre la dirección...* 1875, pàg. 7.

28. ADPB, LI. 1129.

29. *Memoria sobre la marcha y estado de la Casa de Caridad de la Provincia de Barcelona desde el mes de Julio de 1880 á 31 de Diciembre de 1882*, Barcelona, Imp. Casa P. de Caridad, 1883, pàg. 18.

30. *Memoria sobre las reformas, régimen y estado de la Casa de Caridad de la Provincia de Barcelona desde el mes de Septiembre de 1878 a 30 de junio de 1880*, Barcelona, Imp. Casa P. de Caridad, 1880, pàg. 11 i 15.

que amb prou feines sabien llegir i escriure. Tot i les bones intencions, el panorama professional no va canviar gaire; hi va haver un intent –que no va prosperar– de formar les noies com a institutries, però les juntes posteriors no van tornar a reprendre el tema i la proposta va restar en l'oblit. Les joves seguien repartint el seu temps entre aprendre a cosir i realitzar les feines següents: «Lavanderas, Camareras, Refitoleras, Coladas, Porteras, Cocina general, id. de enfermerías, id. de Hermanas, Ayudantas de portera, Peinadoras, Servidoras de distinguidas, Limpieza de Letrinas, Al servicio del Departamento de Párvulos, Id. de Fátuas, Id. de Impedidas, Ropería».³¹ Habitualment complien una jornada de quinze hores, de cinc del matí a vuit del vespre, amb només dues hores de descans; un horari que no tenia res a envejar a una jornada en una fàbrica.

L'economia de la Casa entre 1871 i 1875. Els intents d'autogestió

«No era muy lisonjera tal situacion económica», deia la junta quan va prendre possessió dels seus càrrecs a la Casa.³² És curiós constatar que, generalment, les juntes anteriors afirmaven no tenir problemes econòmics. Sense anar més lluny, el 1866 s'afirmava que la Casa no necessitava cap subvenció, que «su estado es lisonjero», però sabem pels Llibres de Caixa que la Diputació va haver d'efectuar donacions regularment, sobretot per cobrir les despeses que va comportar l'epidèmia de febre groga de 1870.

Primerament, la junta d'Almirall es va trobar amb un dèficit de 44.993 escuts, però va reorganitzar la comptabilitat de la Casa gràcies a la utilització de llibres de comptes auxiliars; a la supressió del càrrec de sotsdirector administratiu, que era el millor retribuït de l'establiment; a l'organització de l'arxiu; al sanejament econòmic dels tallers; a les recerques realitzades per comprar queviures i altres materials necessaris que estaven rebaixats; i gràcies, també, al costum de pagar sempre al comptat en els comerços. La junta afirmava que vivia dels seus propis recursos sense demanar cap subvenció a la Diputació. Almirall estava convençut que la Casa podia assolir l'autogestió sense haver d'estar pendent de les subvencions i fins i tot sense estar pendent de les almoines. Almirall es va proposar la modificació de la rifa d'acord amb altres institucions benèfiques que també tenien en aquest arbitri el seu principal suport, però moltes reformes econòmiques van quedar a l'aire pel relleu de la presidència de la Casa a finals de 1875.

Malauradament, hi havia dos problemes que la junta arrossegava en matèria de comptabilitat: un era el litigi (que no es va resoldre fins el 1898) amb els propietaris de la plaça de toros, edificada sobre terrenys que pertanyien a la Casa de Caritat i dels quals no només no se'n treia cap profit, sinó que a més costaven diners, ja que s'havia de pagar les despeses dels advocats que defensaven els interessos de la Casa; l'altre era l'amenaça de supressió de la rifa (suprimida definitivament el 1882) i que es va salvar de moment, però subjecta a un impost

31. *Memoria sobre la dirección...* 1875, pàg. 35.

32. *Memoria sobre la dirección...* 1873, pàg. 22.

que costava a la Casa 5.000 pessetes mensuals. La junta es queixava, a més, que la «Guerra Civil» (es referia a la tercera guerra carlina) feia que els bitllets no poguessin arribar arreu de Catalunya i també encaria els productes de primera necessitat, i calia fer meravelles per poder comprar els queviures a bon preu; tampoc eren bons anys per a les almoines, que havien baixat en relació a períodes anteriors.

Els ingressos més importants de la Casa de Caritat provenien de la rifa. Per exemple, un total de 330.795,75 pessetes en l'exercici econòmic 1871-1872. Després seguien els imports recaptats en el departament de cotxes fúnebres: 44.519,65 pessetes; i després les donacions i els llegats. Les manufactures representaven una part molt petita, tot i l'increment que va suposar la instal·lació de la impremta. D'altra banda, les labors efectuades per les nenes i joves aportaven una quantitat anecdòtica als ingressos de la Casa.

Pel que fa a les despeses, les quantitats més importants provenien de la compra de queviures i combustible, seguien després les despeses que es feien per arranjar o reposar llits, roba, vestuari i útils de cuina.

El personal que servia a la Casa també contribuïa a augmentar les despeses, ja que s'havia de pagar sous i manteniments. Durant el període 1871-1875, el personal de l'asil era el següent: a oficines hi havia dos oficials, quatre empleats i tres asilats estudiants; un empleat a la dipositaria i un altre a la caixa; un majordom, que tenia el càrrec de vigilar els zeladors en el departament d'homes i nens; les germanes del Carmen, quaranta-una, al front de les quals hi havia la mare superiora, que cobraven vuitanta cèntims per dia i plaça (a més, l'asil les subministrava pa, oli, sal, carbó i llenya); tres metges, un farmacèutic, un dentista i practicants; tres capellans, dos d'ells auxiliars; un mestre director; un professor de música i un professor de dibuix.

Hi havia també personal encarregat de les indústries i tallers, que l'any 1873 sumaven un total de 15 persones, més els que administraven el rebost, la robaria, la cuina de zeladors, la inspecció dels aprenents, la porteria principal i, sobretot, l'encarregat d'expedir els bitllets de la rifa i el revisor d'aquesta. La secció de cotxes fúnebres també contava amb un empleat recaptador i un majordom.

Tot i que, com hem dit a l'inici d'aquesta comunicació, Almirall va insistir en que la seva gestió al front de la Casa de Caritat estava al marge de disputes polítiques, no va ser casualitat que amb la Restauració monàrquica i la tornada de les forces conservadores fos rellevat del càrrec de president de la Casa i substituït per una junta propícia als nous aires conservadors que Cánoves feia bufar des de Madrid. No deixava d'estar justificat que Almirall cregués que «otra dirección podía desandar el camino andado, cuando no se había llegado todavía a su término».³³ Els temors d'Almirall es van fer realitat conforme avançava el temps. Per començar, la nova junta ni tan sols es va molestar en fer pública la seva gestió, i més endavant, l'actitud inoperant de les successives juntes va fer que Almirall abandonés més d'una vegada els seus escrits polítics per criticar les gestions de les juntes d'Escudero i Torelló. La mort va sobreve-

33. *Memoria sobre la dirección...* 1875, pàg. 15.

nir a Almirall l'any 1904 i li va estalviar la pena de veure com la Casa de Caritat tornava a ser, durant la presidència del marquès de Pascual, a partir del 1905, un «lugar de encierro» molt semblant al que hi havia quan la Casa es va fundar a principis del segle XIX.